

Sykes-Picot'nun 100. Yılı

Milli Mücadelenin Başları...

Suriye'de Fransızlar Kilikya'da Ermeniler

Dr. Cüneyt Akalın¹

I. Giriş

Çukurova Direnişi anlaşılmadan hem “Ermeni Sorunu”nun bütünü hem de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarını kavramak mümkün olmuyor.

Türkiye'de “Ermeni Sorunu” daha doğru bir ifadeyle “Ermenistan kurma arayışları” denince akla öncelikle Vilayet-i Sitte (Kars, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) gelir. Güneyde yaşanan sorunlar bilinir ancak bu sorunların “Ermeni Sorunu'nun” bütünü içindeki yeri, yeterince algılanmış değildir. Milli mücadelede Çukurova'da yaşananların başlarda kalmış, Milli Mücadeleye ilişkin sonul askeri sonuçların Doğu'da ve Batı'da alınmış olması, Güneyde yaşananların bir ölçüde gölgede kalmasına neden olmuştur.

Soruyu şöyle de sorabiliriz: Çukurova'da yaşanan Fransız işgali “Ermeni Sorunu'nun” parçası mıdır yoksa salt Fransızların Anadolu'nun güneyine yönelik bir hareketi midir? Diğer bir deyişle Çukurova'da (Maraş-Antep-Urfa-Adana-Hatay) yaşananlar “Ermeni Sorunu'nun” neresindedir? Tehcirin Suriye'nin Halep-Deyrizor vb. bölgelerine taşıdığı Ermenilere ne oldu? Fransızlar bu bölgede bir Ermeni devleti kurmayı tasarlıyorlar mıydı? Bu emeller hangi tarihe kadar devam etti?

Emperyal paylaşım savaşı

Öncelikle “Ermeni Sorununun” bir başka boyuta taşıyan I. Dünya Savaşı'nın niteliği üzerinde netleşelim: Ortadoğu ya da daha doğru bir ifadeyle Batı Asya, eskilerin “Harb-i Umumi” adını verdikleri küresel savaşın Avrupa'nın ardından

¹ Prof. Dr., Siyaset Bilimi-Kamu Yönetimi Bölümü, Arel Üniversitesi

gelen ikinci büyük cephesidir. İnsanoğlunun o güne dek gördüğü tüm savaşlardan daha kapsamlı olan bu savaş Ortadoğu’da büyük alt-üst oluşlara yol açtı. Taslağı yıllar öncesinden hazırlanan bölge haritası, yüzyıllardır iç içe, yan yana yaşayan bölge halklarına dayatıldı. Büyük devletler Ortadoğu coğrafyasını, doğal ve insan kaynakları ile, yeraltı yerüstü zenginlikleri ile yeniden şekillendirdiler. kendi çıkarlarına göre yeni bir uluslararası sistem dizayn ettiler, bölgede yeni “ulusal yapıları” şekillendirdiler

Tasarım bir ölçüde sonuç verdi ama büyük tepkiler de yarattı.

Türkiye’nin Kemal Atatürk’ün önderliğinde emperyal tasarımı tanımaması, yırtıp atması mücadelenin seyrini değiştirdi. Yükselen Arap milliyetçiliği manda yönetimine karşı mücadeleye başladı. Sovyetler Birliği’nin kuruluşu bölge dengelerini derinden etkiledi. Evet, Ortadoğu’nun haritası yeniden çizildi. Ama Batılı güçlerin hesabı çarşıya uymadı. Türkler-Araplar-Farslar öteki halklarla birlikte dayatılanları reddettiler. Kim ne derse desin, bölgenin kaderi Lawrencelerin, Sykesların, Kitchener’lerin, Churchilllerin, Clemenceauların elinden çıktı, Mustafa Kemallerin, Abdülnasırların, Arafatların eline geçti. Aralardaki gel-gitler tablonun bütününe değiştirmez. Kargaşanın halen sürüyor olması, gelişmenin esas yönü örtemez.

İngilizler, Çarlık Rusyası, Fransızlar ve Ermeniler bu kargaşanın kaybeden taraflarıdır. Kaybeden Fransızlar çekip gittiler. Dünya Savaşı başlayınca büyük umutlar besleyen, Türklerin Rus, İngiliz, Fransız orduları karşısında tutunamayacağını sanan Ermeniler² yanılıp ağır bedeller ödediler. Bu coğrafyanın kadim halklarından olan, Türklerle-Araplarla-Farslarla geçmişte çok şeyleri paylaşan Ermenilerin acıları, Fransızlara benzemez. Ne var ki, Ermenilerin ya da bölücü Ermeni milliyetçiliğinin Ortadoğu’da kargaşaya yol açan başlıca etkenlerden biri olduğunu, “Ermeni sorunu’nun” bölge ülkelerine özellikle Türklere büyük acılar çektirdiğini belirtmek gerekir.

Kırılma noktası: Sykes-Picot

100. yılını idrak ettiğimiz Sykes-Picot Anlaşması, Ortadoğu’da 100 yıldır ayakta tutulmak istenen sistemin temelidir. Sykes-Picot’da çizilen sınırlar savaş sonrasında hayata geçirildi.

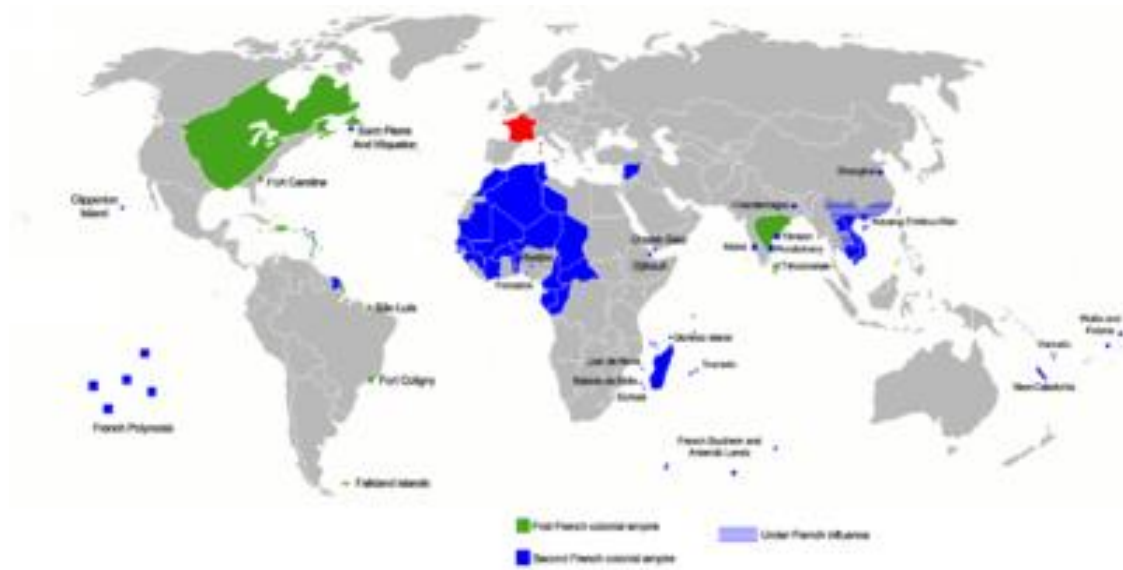
Ayrıntılara girmeden üzerinde durmamız gereken bir husus, döneme

² Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, İş Bankası yayınları, 18. Baskı, İstanbul 2014

(Osmanlı'nın son dönemi) ve coğrafyaya (Fransızların deyişi ile Levant yani Doğu Akdeniz) ilişkin çalışmaların yetersizliğidir. Bir Fransız araştırmacının deyişi ile “ Oryantalistler ve aydınlar bölgenin Osmanlı-öncesi ve Arap-islami geçmişine sarılarak Osmanlı dönemini bilmezlikten geldiler, Türklerin Araplar üzerindeki etkilerin perdelediler. ... 20. yüzyılın Arap milliyetçiliği içinde Kemalist modele ve tecrübeye az gönderme yapıldığını saptamak şaşırtıcı değildir.”³ Yazar aynı hayal kırıklığını Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yaşadığını sözlerine ekliyor. Aynı yetersizlik Türk tarafı içine de geçerlidir.

20. yüzyılın başında İngiliz-Fransızlarca tasarlananları bilince çıkarmak ve bölgenin esas unsurları olan Türkler-Araplar-Farslar arasındaki ilişkilerin son yüzyılına derinlemesine irdeleme görevi bütün yakıncılığı ile önümüzde duruyor.

II. İngiltere-Fransa ve Orta Doğu

20. yüzyılın başında Fransız sömürge imparatorluğu

Portekiz-İspanya gibi eski emperyalist ülkelerin geride kaldığı, emperyalist-kapitalist sisteme öncülük eden Batı Avrupa'nın iki büyük devleti, İngiltere ile Fransa'nın yeryüzündeki pazarları ve hammadde kaynaklarını paylaşmak üzere

³ Elizabeth Picard, *Suriye'li, Iraklı Arap Milliyetçiler ve Kemalizm*, İ. Gökalp- F.Georgeon, *Kemalizm ve İslam Dünyası* kitabının içinde, çev. Cüneyt Akalın, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007

19. yüzyılın ikinci yarısında büyük kapışma içine girdiler. Çatışma Afrika'da , Uzakdoğu'da ve Ortadoğu'da yoğunlaştı

Doğu Akdeniz'deki varlığı Napolyon'un Akka'yı (1799) fethi ile başlayan, Mehmet Ali Paşa ile iyi ilişkiler kurarak sürdüren, Süveyş Kanalı'nın açılışına önyak olan Fransa, Cezayir'i (1830) ve Tunus'u (1870) topraklarına katarak Afrika'nın kuzeyinde güçlendi.

1860'da patlak veren Lübnan olayları Osmanlı'nın aldığı önlemlerle bastırıldı ama Lübnan'daki Marunilerin himayesini üstlenen Fransa'nın kışkırtmaları sürdü. Lübnan o tarihten sonra bir Hristiyan valice yönetildi. Ortadoğu'da Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Sünniler Osmanlı sultanını halife kabul ediyorlardı Ancak İslamın çok sayıda mezhebi ve özellikle Şiiiler arasında Sünnilere ve özellikle Halifeye muhalefet vardı. Ayrıca nüfusu % 25'ini oluşturan Rum Ortodoks, Protestan, Maruni, Nesturi Hristiyan, monofizit gibi gayri-müslimlerin gözünde din, birleştirici olmaktan çok bölücü etkendi.⁴

Süveyş Kanalı hisselerini satın alarak imtiyaz sahibi şirkete nüfus eden İngiltere'nin, Berlin Kongresi sonrasında 1882'de Arabi Paşa ayaklanmasını bahane ederek Mısır'a müdahale etmesi, ardından Kıbrıs'a el koyması, bölgedeki dengeleri değiştirdi. Bölgedeki İngiliz-Fransız çatışması şiddetlendi.

İngiltere'de 1895'de iktidara gelen Salisbury, o sıralarda patlak veren Hristiyan isyanlarından da yararlanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sonul parçalanmasını öngörüyordu ancak taraflar anlaşamayınca plan hayata geçirilemedi. Almanya'nın Bismark'tan sonra, II Wilhelm ile birlikte dünya politikasına (Welt Politik) yönelmesi, İngiltere ile Fransa'yı aralarındaki gerginlikleri azaltmaya itti. Almanya'nın hedefi Osmanlı'nın Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan topraklarında İngiliz imparatorluk yolunu vurmaktı. Öte yandan Alman Berlin-Bağdat Demiryolu projesi özellikle İngiltere'yi kaygılandırıyor. O yıllarda Osmanlı devletini içten zayıflatmanın başlıca aracı Ermeni sorunu olduğundan hem İngiltere-Fransa, hem Rusya hem de Almanya sorunla yakından ilgilendiler.

Avrupa'daki silahlanma yarışı da İngiliz-Fransız cephesini pekiştirdi. İngiltere'nin 1907'de Rusya ile Orta Asya üzerinde anlaşması, İngiltere - Fransa- Rusya blokunu ortaya çıkardı. I. Dünya Savaşı öncesinde sağlanan İngiliz-Fransız Anlaşması başka yerlerde görece sükunet yaratmış olsa da,

⁴ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış, Epsilon, İstanbul, s. 35

Ortadoğu gergin bekleyiş içindeydi. İtalya'nın Trablusgarb'a çıkması, Balkan Savaşı'nın gerginlikleri Ortadoğu'ya yansdı.

İngiltere ve Ortadoğu

İki ülkenin, özellikle İngiltere'nin Ortadoğu'nun paylaşılması konusunda çok önceden beri hazırlıklar içinde olduğu biliniyor.⁵ İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal ettikten sonra "Arap Hilafeti" politikası çerçevesinde Osmanlı'ya seçenek dinsel bir otorite yaratmaya çalıştığı da biliniyor.⁶ İngiltere özellikle Lawrence, Gertrude Bell vb. istihbarat elemanlarını, Mike Sykes gibi gezginleri bölgeye göndererek etnik ve dinsel fay hatlarını keşfetmeye çalıştı.⁷ Fransa da benzer çalışmalar içinde idi. Ancak Fransa'nın savaşın başında görece ekonomik üstünlüğüne dayanarak Osmanlı'nın bütününe denetimi altında tutma politikasını bir yana bırakmadığını belirtmek gerekir.

Savaşın öncesinde İngiltere açısından Ortadoğu'da kilit sorun, Hindistan yolu üzerindeki ve Afrika'nın kuzey kapısı konumundaki Mısır'ı korumak, İran ve Irak'ta keşfedilen petrol yataklarına hakim olmak ve Almanların Ortadoğu'da güçlenmesini, rakiplerinin kendi aleyhine genişlemesini engellemektir. Bedevileri denetim altında tutan Haşimi ailesinden Emir Hüseyin ile oğulları İngiliz vesayetine eğilim gösterdiler. Emir Hüseyin Londra ile bağımsızlık pazarlıkları yapıyordu savaşın öncesinde.

Fransa ise kendi açısından Fransız Levant'ında (Doğu Akdeniz kıyıları) sahip olduğu nüfuzunu içerilere, kuzeye Anadolu'ya doğru genişletmek, Fransız dostu, Fransız kültürünün egemen olduğu kendi vesayeti altında yaşayan bir büyük Suriye inşa etmek istiyordu. Fransa, Levant'da gücünü artırmanın yolunun Sünni İslami düşünceyi benimsemiş Arap milliyetçi hareketine karşı dinî azınlıkları güçlendirmekten geçtiğini saptadı. Bu dönemde Sünni Osmanlı idaresi altında aşağılandıkları kanısını taşıyan azınlık guruplarının bağımsızlık vaadiyle örgütlenmeleri, Fransız politikaları yönünde kullanılmalari zor olmadı. Bu guruplar Katolik-Protestan azınlıklardan Dürzi, Maruni ve Nusayri gibi heterodoks azınlıklarına kadar geniş bir yelpaze oluşturunuyordu. Bunlara giderek

⁵ A.Hurşit Tolon, I. Dünya Savaşı'nda Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 55

⁶ O.Koloğlu, Bedevi, Lawrence, Arap, Türk, Arba, s. 34, Azmi Özcan, Hilafet, İslam Ansiklopedisi c.17. s. 548

⁷ Sykes'in Osmanlı Tarihini inceleyen "Khalif's Last Heritage" kitabı buna örnektir.

Ermeniler eklenecektir. Aynı blok içinde yer almasına karşın, Fransa İngiltere'ye kuşkuyla bakıyor, Londra'nın Suriye'yi işgal planını gizlediğini sanıyordu.

Osmanlı'nın paylaşımın gündeme gelmesi

Osmanlı'nın savaşta Alman tarafını seçmesi savaşa girince cihat ilan etmesi⁸ başlarda İngilizlerle Fransızları kaygılandırdı. Cihad çağrısı tutarsa felaket olurdu. Aslında liberal başbakan Asquith ve çalışma arkadaşı Dışişleri Bakanı Grey, Ortadoğu'da yeni külfetler getirecek yükümlülüklerin altına girmeye istekli değildiler. Fakat Rusya'nın İstanbul, Fransa'nın Suriye konusundaki girişimleri İngilizleri yeniden düşünmeye itti.

1915 Yılı

1915 yılı Ortadoğu'nun paylaşımının adımlarının atıldığı yıldır.

Osmanlı Savaşa girince İngiltere Mısır üzerinde protektorasını ilan ederek Süveyş'te mevzilendi. Bir adım sonra, Osmanlı imparatorluğunu zayıflatmak üzere İstanbul'a yönelik Çanakkale Harekatı'nı başlatacaktır. Bu harekatta İstanbul ve Doğu Anadolu üzerindeki Rus talepleri öne çıktı. İngiltere-Fransa ile Ruslar arasındaki İstanbul Anlaşması pazarlığı (İstanbul hakkında pazarlıklar) ve Çanakkale Harekatı'nın denizde ve karada 1915 sonu itibarıyla başarısızlıkla sonuçlanması Osmanlı'nın bölünmesi pazarlıklarını gündeme getirdi. Bu bölünmenin dinamikleri a) Mısır ve Suriye'de Arap milliyetçiliğini Osmanlı'ya karşı kışkırtmak, b) Bölgedeki kilit noktaları tutmaktır. Bunlara Filistin'in Yahudilere yurt verilmesi de eklenebilir.

İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, İngiliz Kahire yönetiminin başındaki Mc Mahon ile Mekke Şerifi Hüseyin arasındaki görüşmelerden, Fransız tarafının haberdar olduğunu fark etmişti. İngiliz himayesindeki Arap bir devleti projesi ile Levant'daki çıkarlarının tehlikeye girebileceği kuşku Fransa'yı iyice tedirgin edebilirdi. Bu durum İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'i Fransızlarla, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması üzerine resmi görüşmeler yapmaya itti.

Hicaz Emiri Hüseyin

Hicaz bölgesi Osmanlı idari sisteminde Haşimi ailesinden gelen emirlerce yönetiliyordu. Emir Hüseyin 1908-1916 yılları arasında Mekke Şerifliği yaptı.

12. . Halife Sultan Mehmet Reşat Osmanlı'nın İngiltere-Fransa ve Rusya'ya karşı savaş ilan ettiği 11 Kasım'da Cihad'ı Mukaddes İlan etti.

İttihatçı siyasetlerin eninde sonunda kendisini rahatsız edeceğini hissetmişti. I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında İngilizlerden destek gördü. İttihatçıların Türkçülük politikasını bahane ederek, İngilizlerle teması artırdı.

Halifenin cihat ilanı üzerine Osmanlı hükümeti Hüseyin'i harekete geçmeye, cihata katılmaya çağırdı, ancak Şerif, olası İngiliz saldırısını bahane ederek kendisine hilafet vaad eden İngilizlerin çağrısına olumlu cevap vermedi. Britanya Osmanlı'nın Süveyş Kanal saldırısına Emir Hüseyin'e destek olarak karşılık verdi. Mısır valisi Mac Mahon Emir Hüseyin'e gönderdiği mektupta Hicaz'da ayaklanmasını istedi. Hüseyin gizli pazarlıklarla İngilizlerden destek talep ederken, bir yandan da Osmanlı ile pazarlığı sürdürdü. Emir'in ikili oynadığını fark eden Osmanlı hükümeti Hüseyin'i bertaraf etmeye karar verdi.

Emir Hüseyin oğlu Faysal'ı Osmanlı'yı ikna etmek üzere İstanbul'a göndermişti. Faysal o gezi sırasında Suriye'deki gizli Arap derneklerinin desteğini almak için nabız yokladı. 1915 yılı içinde yapılan uzun müzakerelerden sonra İngiltere ile Hüseyin arasında 1916 ocak ayında varılan anlaşmaya göre İngiltere, Hüseyin'in, Lübnan dışında, bütün Arap yarımadası ile Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bir bağımsız devlet kurularak başına geçmesini kabul etti.⁹

Faysal'ın İstanbul dönüşünde Şam'a uğrayıp Arap milliyetçileri ile de temas etmesi, Cemal Paşa'yı kızdırdı. Cemal Paşa Fransa'dan açıkça destek istedikleri ortaya çıkan 33 Arap aydınını Askeri Mahkemeye sevk etti. O kişiler arasında Arap dünyasının önde gelen aydınları, Osmanlı Parlamentosu'nun bazı Arap üyeleri vardı. Çoğu idama mahkûm olan bu aydınlar hakkındaki kararlar, 6 Mayıs 1916'da Şam'da ve Beyrut'ta infaz edildi. Yakalanamayanlar da gıyaplarında idama mahkûm edildiler. Aralarında mahkûmların ailelerinin de bulunduğu çok sayıda Arap, Anadolu'nun değişik yerlerine sürgüne gönderildi.

İngilizler sadece Hicaz'da Hüseyin'i kışkırtmakla kalmadılar, Londra ve Kahire'de Vahabi Suudları, Yemendeki Müslümanları, Suriye'deki Müslümanları, Filistin müslümanlarını, Irak'taki şiileri, İdrisi'yi Osmanlı devletine karşı iç savaşa teşvik ediyorlardı. Her biri ile anlaşmalar imzalamışlardı. Ne var ki İngilizlerin isyan kışkırtma politikası Hicaz'daki şerif Hüseyin'in dışında destek bulamayacaktır.¹⁰

⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 125

¹⁰ İsmail Köse, İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı, s.28,

Ortadoğu'da İngiliz-Fransız planının ikinci unsuru, stratejik noktaların denetimiydi. Süveyş'i elinde tutan, İngiltere, Doğu Akdeniz'de İskenderun'a da göz dikmişti. ¹¹ İskenderun'da Fransa ile Rusya'nın da gözü vardı. ¹²

Mısır'da 100.000 asker bulunduran İngilizler Süveyş Kanalı'nı İmparatorluğun hayat çizgisi görüyorlardı. ¹³ Sina'dan Mısır'a yönelen Osmanlı saldırısını püskürten İngilizler rahatladılar, giderek Arap politikasını şekillendirdiler. Osmanlı topraklarının geleceği için İtilaf Kuvvetleri'nin masaya oturmasının zamanı gelmişti. ¹⁴ Bu arada Sykes' in önerisi üzerine bölgedeki gelişmeleri planlamak üzere bir "Arap Komitesi" nin kurulmasına karar verildi. Kahire, İngiltere'nin Ortadoğu politikasının merkez olmuştu. Bu politikanın başlıca tasarımcıları Kitchener ile Skyes'di.

1915 Nisanında Osmanlı hükümetinin, Doğu/Güneydeki yıkıcı eylemleri önlemek için başvurduğu Tehcir (zorla yer değiştirme) önlemi Suriye coğrafyasını biraz daha karıştırdı ama Batı Asya'daki gelişmelere o sıralarda doğrudan etkide bulunmadı. Aslında İtilaf devletlerinin hepsi yani İngiltere, Fransa ve Rusya Anadolu'ya müdahalede Ermeni azınlığı kullanmaya çalışıyorlardı. Tehcir, Ermenilerin isyan halindeki Zeytun yöresinde ülke genelinden daha önce, Şubat 1915'de başladı. ¹⁵ Yörede kanlı çatışmalar sürüyordu. İngiltere -Fransa Çukurova bölgesindeki Ermenileri kışkırtmak için, 1915 başında Mersin ve Adana'ya asker çıkarmayı bile düşündüler. ¹⁶ İngiliz Savaş bakanı Lord Kitchener de gözlerini İskenderun'a dikmişti, karadan ve denizden bu liman kentine operasyonu savunuyordu. ¹⁷ Fransa ısrarlı davranınca, İngiltere geri adım attı. Tehcir Çukurova'da Adana, Mersin, Kozan, Maraş, İskenderun, Belen, Cıruş şuşur ve Antakya'nın idare merkezler dışındaki alanlarda meskun Ermenileri kapsıyordu.

1916: Sykes-Picot Anlaşması'nın Kotarılması

1915 sonlarında Fransa'nın İngiltere-Emir Hüseyin yazışmasından

¹¹ Yücel Güçlü, Armenians-Allies in Cilicia, s. 64

¹² Yücel Güçlü, age, s. 57

¹³ Goldshmidt-Davidson, Kısa Ortadoğu Tarihi, s.281

¹⁴ Hasan Kayalı, Young Turcs and Arabs, s.214

¹⁵ Y.Güçlü, age, s. 78

¹⁶ Maxime Gauin, Stratejik Tehditler ve Tereddütler, Kilikya'ya Çıkarma Operasyonları, academia.edu,

¹⁷ Yücel Güçlü, Armenians and the Allies in Cilicia, Univ. Of Utah Press, s.65

haberdar olması İngiltere'yi telaşlandırdı.¹⁸ Bölgenin paylaşımı için masaya oturmanın zamanı gelmişti. George Picot¹⁹ adı Fransa'nın Londra elçisi Paul Cambon tarafından İngiliz bakan E.Grey'e önerildi. Tecrübeli diplomat George Picot'nun Londra'ya gelişinin ardından müzakereler 23 Kasım 1915'de başladı. O sırada Londra dışında olan Sykes'in²⁰ yokluğunda müzakereler tıkanmıştı. İngiliz hükümeti Sykes'ı atayarak tıkanıklığı aşmaya çalıştı.²¹ Dahası, 1916 başında, Ermeni gönüllülerce desteklenen Rus Kafkas Ordusu'nun Doğu Anadolu'da ilerlemesi, Erzurum'un (Şubat 1916) ardından öteki bazı Doğu illerinin Rusların eline geçmesi müzakere sürecini hızlandırdı. İngiliz-Fransız uzlaşmasını kolaylaştıran husus, Sykes'in ve Kitchener'in İskenderun ısrarından vazgeçmeleridir.

¹⁸ Hurşit Tolon, Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, s. 63

¹⁹ **François George Picot (1870-1951)** Aristokrat bir ailenin çocuğudur; Fransa'nın eski cumhurbaşkanlarından Valery Giscard D'Estaing 'in büyük dedesi olan babası, Fransız Afrika Komitesi'nin kurucusu, kardeşi Fransız Asyası Komitesi'nin saymanıydı. Fransız Suriye'si fikrinin sadık savunucusuydu. Avukatlıkla başladığı meslek hayatını diplomaside sürdürdü. Kopenhag ve Pekin' de siyasi ataşelik yaptı. I Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Beyrut'a konsül olarak atandı. 1915'de Ortadoğu müzakerelerini Fransa'yı temsilen yürütme görevi kendisine verildi. Fransız Sömürgeci Partisi'nin üyesiydi. İskenderun'dan Sina'ya Musul'dan Akdeniz kıyılarına kadar uzanan bütünlüklü Suriye projesi yandaşıydı 1918 Ekiminde Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiserliğine atandı. "Çamlar Residansı" (La Residence des Pins) adını alan, Fransızların aileden satın aldığı Azmi Bey Köşkü'ne yerleşti. 1919 Aralığında Sivas'a gelerek M. Kemal Paşa ile görüştü.

1919'da Bulgaristan'a Yüksek Komiser atandı, 1920'de Arjantin'e elçi yollandı.

²⁰ **Mark Sykes (1879-1919)** Soylu bir aileden geliyor. Cambridge mezunu. Boer Savaşı'na katıldı. İrlanda valisine yardımcı oldu. 1905-1906'da İstanbul daki İngiltere elçiliğinde görev yaptı. Dışişleri bakanlığında çalıştı, bakanlığın en önemli Ortadoğu uzmanlarından biri haline geldi. Sık sık Osmanlı topraklarını dolaştı. Kitchener'in himayesine girdi. Başta Anadolu olmak üzere Arap topraklarında bir dizi seyahatte bulundu. Anadolu'daki gezi notlarını Beş Türk Vilayetinde (1900) (Through Five Turkish Provinces) ve Halife'nin Son Mirası (1915) (Calif's Last Heritage) adlı kitaplarında topladı. 1911'de Parlamento'ya seçildi. En ayrıntılı çalışması ise 1908'de yayınlanan "The Kurdish Tribes of The Ottoman Empire" adlı makaleydi.

Savaşın sonuna değin Batı Asya'da İngiliz Dışişleri adına çeşitli görevler üstlenen Sykes, 1919'da Paris Barış Konferansı sürerken İspanyol nezlesinden öldü.

²¹ D.Fromkin, Barışa Son Veren Barış, s. 155

Sykes-Picot Anlaşması'nın esas mantığı Ortadoğu'da Arap İngiltere'si ile Fransız Suriye'si arasındaki sınırları belirlemektir. Belli başlı anlaşmazlık noktaları, Suriye'nin kime ait olacağı ve Filistin'in geleceği idi. Fransa "zayıf konumu" ile "sonsuz olanaklar" sunan Osmanlı devletinin bütünlüğünü korumasından yana görünüyor ama bölünme kaçınılmaz hale geldiği için Suriye ile Filistin'i kontrol altında tutmaya çalışıyordu.²² Sonunda uzlaşma sağlandı. Fransa Büyük Lübnan'ı (Levant; Akdeniz kıyıları) yönetecek, Suriye'nin geri kalan bölümlerinde ayrıcalıklarını sürdürecekti. Mezopotamya'nın iki vilayeti yani Basra ve Bağdat İngiltere'ye kalıyordu.²³

Sykes ile Picot projeyi Mart 1916'da St Petersburg'da Çarlık dışişleri bakanı Sazanov ile müzakere ettiler. Sazanov Anadolu'daki toprak isteklerinin kabul edilmesi koşuluyla İngiliz-Fransız paylaşımını benimsedi.²⁴ Bunun üzerine Anlaşma, 16 Mayıs 1916'da İngiliz dışişleri bakanı Edward Grey ile Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon tarafından imzalandı. Bilgilendirilen Ruslarla İtalyanlar anlaşmaya onay verdiler, Emir Hüseyin'e üstü kapalı, çelişkili bilgiler iletildi. .

1917 Sovyet Devrimi'nden sonra kurulan hükümetin açıkladığı anlaşmanın hükümleri bağımsızlık beklentisi içindeki Araplar arasında büyük tepki yarattı. Milliyetçi öfke kabardı. Sykes-Picot İngiltere ile Fransa aralarındaki paylaşım kavgası, Arapların öfkesi ve Anadolu'daki direnişin başarıları nedeniyle yürürlüğe konamadı.

İlginç olan şudur: Sykes-Picot'nun gerçek niyeti ortaya çıktıktan sonra Hüseyin'in İngiltere'den kopması beklenebilirdi ama öyle olmadı.

III. Savaş- sonrası Fransız işgali ve Ermeni hayalleri

Osmanlı Devleti'nin savaşta yenilerek Suriye topraklarına boşaltması, yepyeni sorunlar doğurdu. Bağımsızlık vaad edilen Arap milliyetçileri ile İtilaf devletleri arasında ve bölgeye hakimiyet konusunda İngiltere ile Fransa arasında sert mücadeleler yaşandı. Öte yandan Suriye'nin boşaltılması, Ermenilerin arasında mevcut Büyük Ermenistan düşüncesini canlandırdı. Kafkasya'dan İskenderun'a kadar uzanan Ermenistan hayali yayıldı.

²² D. Fromkin, Barışa Son Veren Barış, s. 157

²³ D. Fromkin, Barışa Son Veren Barış, s. 157

²⁴ Mim Kemal Öke, Ermeni Sorunu, 1914-1923, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 86

Ermenilerin sözcüsü gibi davranan Bogos Nubar Büyük Ermenistan hayallerini dillendirmeye başladı. Osmanlının ateş-kes sonrası bölgeyi boşaltması üzerine doğan boşluğu Ermeniler kendilerine göre doldurmaya çalışırken, Arap milliyetçileri de özellikle Suriye’de bağımsızlık talebini yükselttiler. Fransa’ya karşı mücadeleyi yöneten, başını Şam ve Halepli Sünni Müslümanların çektiği Suriye Ulusal Grubu (El-Kutle el -Vataniyye), ülkenin içinde bulunduğu bölünmüşlüğü sona erdirmek ve savaşta başarılı olmak için Fransa’ninkine benzer bir taktik uyguladı. Suriye “ulusal bilinci”ni oluşturmak amacıyla dinî, fikrî ve sınıfsal ayrılıkları bir kenara bırakarak Hristiyan gruplar da dâhil birçok kesimle ortak hareket etmeye çalıştı. Fransız manda idaresi ise tersini yapıyor, Suriye’yi denetimi altında tutabilmek için Halep, İskenderun, Şam ve Alevi bölgesinde ayrı ayrı yerel yönetimler oluşturarak, kesimciliği körüklüyordu.

1919’da Barış Konferansı hazırlıkları sırasında İngiltere ile Fransa arasında görüş ayrılıklarının artması Suriye’de milliyetçileri harekete geçirdi. 1920 martında toplanan Suriye Genel Kongresi bağımsızlık talebini yükseltti.

Çukurova’daki Ermeni emelleri

Sykes-Picot, sadece bölgenin İngilizlerle Fransızlar arasında bölünmesi sonucunu yaratmamış, yerel etnik talepleri de canlandırmıştı. Ermeni lider Nubar Paşa ABD Dışişleri Bakanlığı’na 14 Mayıs 1917’de yazdığı yazıda Büyük Ermenistan düşüncesini dillendiriyor, Batılılarca tasarlanan özerk Ermeni bölgesinin altı vilayetin yanı sıra Çukurova’yı ve güneyde *Mersin ve İskenderun ile Kuzey’de Trabzon limanlarını* (abç) kapsadığını yazıyordu.²⁵ Bogos Nubar, mütarekenin ardından, 1918 Kasımında İtilaf devletlerine başvurarak tam bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasını talep etti. Patrik Zaven de Paris’te ve Londra’da hükümet yetkilileri ile görüşerek destek aradı. Nubar ve Kafkas Ermeni Cumhuriyeti başkanı Aharonyan 29 Şubat 1919’da Paris’teki Onlar Konseyi’nden Doğu’daki 6 vilayetin yanısıra Maraş, Cebelibereket (Hassa-Dörtyol yöresi), Adana ve İskenderun Limanı’nın Ermenilere verilmesini talep ettiler.²⁶ Mütareke sonrası Türk Ordusunun silah bırakmasının Kilikya bölgesinde yarattığı büyük boşluk Fransız Kuvvetlerince dolduruldu. İngilizlerin 1918 sonunda Musul üzerindeki “nezaret hakkı”ndan vazgeçmesi üzerine Fransızlar önce Suriye’ye ardından Kilikya’da yayıldılar. Çoğu Ermeni gönüllülerden oluşan 400 kişilik Fransız birliği 11 Aralık 1918’de Dörtyol’a girdi. 21 Aralık ta Adana işgal uğradı.

²⁵ Yücel Güçlü, age, s. 107

²⁶ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, I.Kitap, Bilgi yayınevi, s. 100

Kilikya'daki ilk Fransız işgal unsuru, yarbay Louis Bomeeu'nun komuta ettiği Ermen taburlarıydı. Doğu'daki Fransız lejyonunun parçası olan, üç taburdan, 50 subay ve Mısır'da silah altına alınmış 3.660 askerden oluşan Ermen lejyonu Kilikya'daki müstakbel Ermeni ordusunun çekirdeği olacaktı. Ermeni lejyonunun Dört Yol, İskenderun, Belen'e varışı ile birlikte çatışmalar hızlandı.²⁷

İlk tabur İskenderun'a ikinci tabur Mersin'e konuşlandırıldı.²⁸ Albay Bremond 9 Ocak 1919'da Kilikya yöneticiliğine getirildi.²⁹ Fransa'nın Kuzey Afrika'dan getirdiği tipik bir sömürge ordusu subayı olan Bremond Fransa'nın Kilikya'daki tek dayanağının "Ermeni topluluğu" olduğunu savunacaktır.³⁰ Fransız-Ermeni saldırganlığına karşı ulusal tepki gecikmedi. 21 Aralık 1918'de kurulan Kilikyalılar Cemiyeti Müdafaa-i Hukuk için harekete geçti.³¹ Urfa, Antep ve Maraş'ın içlerinde Ermeni gönüllülerin de yer aldığı Fransız birliklerince işgal edilmesi üzerine Sivas'ta milli direnişi başına geçen Heyeti Temsiliye 20 Eylül 1919'da yerel direniş örgütlerini uyardı:

*"Küçük Ermenistan teşkiline ve Kilikya'nın Fransızlar tarafından tamamen işgaline mani olmak için mülkiye memurlarının ve askeriyenin el ele vererek Adana vilayetinde ve bağımsız sancaklarda karşı koyma vasıtalarını hazırlamaları ve hazır bulundurmaları bütün ilgililere yazıldı"*³²

Öte yandan Ermeni lider Bogos Nubar'ın Kilikya konusundaki açıklamaları savaş yıllarında belirlenen Fransız-Ermeni ortak görüşünü aşıyordu. Fransa kendin bağlı özerk bir Ermeni devleti tasarlamışken, Ermenilerin Kilikya'yı da kapsayan bağımsız bir devlet istemeleri Fransa'yı tedirgin etmişti. Ne var ki Fransa'nın Ermenilere yönelik himayesi sürüyor, işgal ettikleri yerlerde Türklerden toplanan silahlar Ermenilere dağıtılıyordu.³³

²⁷ Milli mücadelede ilk kurşunun 19 Aralık 1918'de Dört Yol'da Ermeni askerlerine sıkıldığı kanısı hem Genelkurmayca doğrulanıyor hem de günümüzde pek çok tarihçi/araştırmacı tarafından paylaşılıyor.

²⁸ Yücel Güçlü, *Armenians*, s. 104

²⁹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, s. 33, Belge 830-831

³⁰ Tachjian Vahé, *La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. Aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak* (1919-1933), Paris, éditions Karthala, 2004, s. 61

³¹ Zübeyde Yalın Öktem (ed) *Atatürk İlkeleri, Devrim Tarihi*, s.71

³² İsmet Görgülü, *Atatürk'ten Ermeni Sorunu*, aktaran Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s.121

³³ Şerafettin Turan, *age*, s. 100

Kilikya'yı da kapsayan Büyük Ermenistan projesi Paris Barış Konferansı'nın önüne geldi. Ermenilere sahip çıkan başkan Wilson, ABD Senatosu'nun onay vermesi koşulu ile Ermenistan'ın mandaterliğini kabul ettiğini açıkladı.³⁴

Doğu'da Çarlığın hesapları ABD'nin eline mi geçiyordu? Ne var ki Wilson'un önerisinden bir ay sonra ABD'li uzmanların Ermenistan'ın henüz işgal edilmemiş yörelerinin işgal edilebilmesi için 50.000 silaha ve Ermenilerin buralara dönmesini sağlamak için yabancılardan oluşan 60.00 kişilik bir güce ihtiyaç olduğunu açıklamaları³⁵ Wilson'un hesaplarına darbe vurdu. İngiltere ile İtalya asker gönderme talebini geri çevirdi. Wilson'a sadece destek veren Fransa Kilikya üzerinden 12.000 kişi gönderebileceğini bildirdi.³⁶ Böylece manda altında da olsa, Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmanın ve yaşatmanın güçlükleri iyice ortaya çıkmaya başladı. ABD Senatosu'nun Paris Barış Antlaşması'nı, dolayısıyla Wilson'un kabul ettiği Ermeni mandaterliğini imzalamayı reddetmesi Doğu'daki Ermeni hayallerini yıktı.

Picot- M.Kemal Paşa Görüşmesi:

Hem bu gelişme hem de İngiltere ile çıkan öteki anlaşmazlıklar, Fransız diplomasisini Türklerle ilişkileri geliştirmeye yöneldi. İngiltere'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikaya tam destek vermeyen Fransa (Yunanistan'ın Batı Anadolu'ya çıkışı) Anadolu'da "millicilerle" ilişki kurmaya karar verdi. Bunun ilk adımını diplomat Picot attı. Fransa'nın "Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri" George Picot Beyrut'taki valiliğinden tanıdığı Bekir Sami Bey'e (Kunduk) Heyeti Temsiliye) ile ilişki kurma isteğini ilettili. Olumlu yanıt alınca, 21 Kasım 1919'da Beyrut'tan otomobille yola çıkan³⁷ Picot 29 Kasım 1919'da Refet Paşa ile (Bele) Konya'da buluştu. Picot Türk yetkilileri yatıştırmaya çalıştı, "Fransa'nın barış siyaseti uygulayacağını"³⁸ söyledi. Fransa'da Lloyd George'un Yunanistan politikasını kimi itirazlara rağmen sürdürmüş olan Clemenceau'nun iktidarı yitireceğinin işaretlerini verdi. Gerçekten o sıralarda Fransa'da iktidar çevrelerinde sert mücadeleler yaşanıyordu.

³⁴ Şerafettin Turan, *age*, s. 101

³⁵ Şerafettin Turan, *age*, s. 102

³⁶ Şerafettin Turan, *age*, s. 102

³⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap* . s. 61

³⁸ M.Kemal Öke, Ermeni Sorunu, s. 180

Yüksek Komiser Picot Konya'dan sonra 5-7 Aralık 1919 tarihlerinde Sivas'a uğrayarak Heyeti Temsiliye Reisi M. Kemal Paşa ile görüştü. Sivas'taki görüşmede M. Kemal Paşa'nın yanında R. Orbay, Bekir Sami Bey, A. Rüstem Bey, ve Mazhar Müfit Kansu vardı. Yazar Mango'ya göre Mustafa Kemal'in İstanbul'da Kont Sforza ile görüşmesi bir yana bırakılırsa, bu temas, Kuvayı Milliye'nin İtilaf devletlerinden önemli bir temsilci ile yaptığı ilk görüşmedir: Picot "Fransa Hükümeti pek yakın bir zamanda değişecek, başvekâlete Briand gelecektir. Kendisi Türk Milli siyasetine taraftar bir tutum içindedir. Fransızlar, Ortadoğu'da, Türk ekseriyetinin bulunduğu bölgede bağımsız bir Türk devleti kurulmasına taraftardır" dedi. Picot'ya göre Türkiye Fransa'nın Kilikya bölgesindeki ekonomik çıkarları konusunda güvence verirse, Fransa askerlerini çekmeye hazırdı. Mustafa Kemal Paşa Fransızların ve Ermenilerin yöredeki saldırıları durdurmaları koşuluyla talebi kabul ettiğini belirtti.³⁹

Nereden nereye? Osmanlı topraklarının paylaşımının müzakeresini yapan Fransız diplomat Picot, aradan üç yıl sonra Türkiye'yi yatıştırmaya çalışıyordu.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi M. Kemal Paşa 7 Aralık 1919'da 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'e yazdığı mektupta F. George Picot ile Sivas'ta yaptığı görüşme hakkında bilgi verdi: "Milletin kati emellerinin ve taleplerinin Sivas Kongresi beyannamesinde yer aldığını ifade ettik, Kilikya, Urfa, Maraş, Ayıntap 'ın mütarekenamenin hilafına işgal ve buralarda Ermeniler tarafından yapılmakta olan zulümlere ve Fransızların Osmanlı hükümeti memurlarına reva gördükleri aşağılayıcı muamele tarzını şiddetle protesto ve bu maksatla milletin bütün maddi manevi güçlerini harcamaya hazır olduğumuzu beyan ettik." Picot karşılık olarak (şahsı görüşleri olmak ve gizlilik altında kalması koşuluyla) hareketinden önce Ermeni kıtalarının yeni işgal olunan mahallerden çekilmesini emrettiğini, Fransızların Osmanlı devletinin bağımsızlığını tanıdıklarını ve bunun teminini arzu ettiklerini, Adana'da iktisadi menfaat teminine karşılık Maraş, Ayıntap, Urfa havalisi ile beraber Kilikya'nın da Fransızlar tarafından tahliye edilmesinin ve bu konuda Sulh Konferansında diğer devletlere işgallerinin kaldırılması çalışmalarının muhtemel olduğunu belirtti, ve talebini ekledi: "Adana'da, Urfa'da, Maraş'ta, Antep'te Fransızlar aleyhine silahlı bir isyan, bir kalkışma içine girilmemelidir". Mustafa Kemal Paşa Picot'ya " Fransızlar ve Ermeniler tarafından sebebiyet verilmedikçe islami ahalinin silahlı tecavüzlerde

³⁹ A.Mango, Atatürk, s. 254

bulunmamaları vasıtalarına girişeceğiz ama sebebiyet verdikleri takdirde mesuliyet kendilerine dönecek.” yanıtını verdi. Kemal Paşa görüşmelerden bir sonuç daha çıkartarak Güney’deki ilgililere talimatını ilettili: “İşgal edilmiş bölgelerde daha büyük bir önemle milli teşkilatımızın şekillenmesine ve yaygınlaştırılmasına gayret edilmeli ancak silahlı hiçbir tecavüze de imkan verilmemelidir.”⁴⁰ Mektubun altında Heyeti Temsiliye adına M. Kemal’in ve 3.Kolordu komutanı Selahattin’in imzaları bulunuyordu.

Picot-M.Kemal Paşa görüşmesi, Türk tarafının olumlu yaklaşımına karşın, sonuçsuz kaldı. Türk tarafı Fransa’dan barış işaretleri beklerken, General Gouraud Fransa hükümetinin Osmanlı hükümeti ile anlaşması üzerine 13 Aralıkta Suriye’yi ve Kilikya’yı mandası altına almak üzere buraları işgal etti. Arapların Anavatan için Fransızlarla savaşmaları artık kaçınılmaz olmuştu.⁴¹

Mustafa Kemal Paşa Fransız Kuvvetleri’nin Kilikya’ya yönelmesi üzerine değişen siyasal koşullara vakit geçirmeden dikkat çektili Maraş mutasarrıfı Cemil Bey’e iletilmek üzere yolladığı telgrafta “Jorj Piko ile yaptığı görüşmede Ermeni askerlerinin bu bölgeden geri alınacağı, Osmanlı memurlarının yetkilerine tecavüz edilmeyeceği Müslüman ahaliye hiçbir surette baskı yapılmayacağı konuşulduğunu ama Dersaadet’ten alınan haberlerden Fransızların o sözleri vakit kazanmak için yaptıklarının anlaşıldığını belirterek Maraş mutasarrıfı Cemil Bey’den Silahlı milli müfrezeler hazırlanması hususunda azami gayretin sarf edilmesi, ahalinin durmadan uyarılmasını” istedi, Elbistan’da “kuvvetli bir heyeti merkeziyenin ve silahlı teşkilatın bulunduğunu” hatırlattı.⁴²

Fransız mandacıları sorunu nasıl görüyor?

Yunanlıların 15 Mayıs 1919’da İzmir’e çıkmaları, Türk milliyetçiliğini canlandırmış, ülkenin dört bir yanında esen direniş rüzgarları, zaten 1918’in sonundan itibaren Fransız işgal birlikleri ve onların içindeki Ermeni gönüllülerle karşı karşıya kalan Çukurova’yı da etkilemişti.

⁴⁰ ATABE, cilt 5 s. 335

⁴¹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, s. 62

⁴² ATABE, cilt 6, s.72

İşgal güçlerinin saldırganlığı yerli halkı silahlanmaya ve direnişe itti. Maraş halkı Sütçü İmam'ın önderliğinde işgalci güçlerle çatıştı. 22 Ocak 12 Şubat 1920 tarihleri arasında süren Maraş direnişinde 600'den fazla vatan evladı canını yitirdi. Fransızlar kentin dışına çekilmek zorunda kalınca, kentteki 20.000 Ermeni'nin yarısından fazlası da kentten ayrılarak Zeytun ve İslahiye'ye göçtü. Ermeni askerler direnişe katıldıklarından kuşku duydukları kimi köylerde her türlü baskı ve eziyete başvurdular.⁴³ Bizzat albay Bremond'un kendisi, Adana'da Ermeni gönüllülerin saldırılarından kaçarak Toroslara sığınan 40.000'den fazla Müslümanın ardından kentin birçok mahallesinin boşaldığını, Müslüman kenti olarak bilinen Adana'nın tümüyle Hristiyanlaştığını yazdı.⁴⁴

Fransızların Kilikya'da yayılmalarının engellenmesi açısından Antep stratejik öneme sahipti. Maraş'ta yenilip güneye çekilen Fransızlar 1 Nisan 1920'de Antep'e geldiler. Ulusal güçlerin büyük bir direniş gösterdikleri Antep kenti ağır bombardımana rağmen teslim olmadı, çatışmalar Aralık sonuna kadar sürdü. 1920 Nisanında Urfa'daki bir Fransız ileri karakolunu ele geçiren Türk milli güçleri, dağlık alanlara da hakim olmaya başladılar. Çukurova'daki Hristiyanlar birleşerek eylül ayında bağımsızlık ilan etmeyi, varlıklarını Fransız himayesi altında sürdürmeyi talep ettiler. Bu talep Hasanbeyli ve Dört Yol taraflarına da uzandı.

Bir yandan da Ermeni iddiaları sürüyor, Sevr müzakerelerine katılan Ermenistan Cumhuriyeti heyeti başkanı Türklerin Kilikya'da ya da Hristiyan kentlerinde yaşamlarını sürdürmelerine izin verilemeyeceğini söylüyordu. Çare Türklerden ayrılacak Kilikya'nın Fransız himayesi altına konmasıydı. Büyük Ermenistan Çukurova'nın sınırlarına kadar dayanmalıydı.⁴⁵ Ne var ki yerel direniş planları altüst etti. Antep'in ardından Urfa'da başlayan silahlı direniş sonuç verince Fransızlar 10 Nisan 1921'de Urfa'yı boşalttılar.⁴⁶

Maraş'ı izleyen Antep direnişi yöredeki güç dengelerini değiştirdi. Fransızların Kilikya'da uğradığı yenilgi Fransız yerel komutanlığı ile Fransa'nın Levant'daki en yüksek siyasi ve askeri komuta merkezi olan Beyrut'taki Yüksek Komiserliği arasındaki çelişkileri şiddetlendirdi.

⁴³ Yücel Güçlü, *Armenians and the Allies in Cilicia*, Utah Univ. Press, s. 122

⁴⁴ Yücel Güçlü, *age*, s. 124

⁴⁵ The Times, 21 Şubat 1920, aktaran Yücel Güçlü, *age*, s. 131

⁴⁶ Z. Yalın Öktem (ed), Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi, tarihçi kitabevi, s. 129

Fransız siyasetindeki iç çelişkiler Paris Barış Konferansı sırasında iyice ortaya çıktı. Fransız Dışişleri Bakanlığı müsteşarı P. Berthelot Türklerin egemenlik hakları bulunduğunu, düzeni sağlamak için yerel bir jandarma gücü oluşturmaları gerektiğini ifade etti.⁴⁷ Fransız yöneticilerinin çelişkileri görmeye başladıkları, General Gouraud'nun itiraflarından anlaşılıyor. Adana yerel yöneticisi albay Bremont Beyrut'taki siyasi komiser Gouraud tarafından görevden alındı. Bir yazara göre Beyrut'taki Yüksek Komiserlik "Kemalistlerle anlaşma zemini arayan Fransız diplomasisini temsil ediyordu."⁴⁸

Güneye doğru gerileyen Fransız güçleri, bir yandan buldukları mevzileri tutmaya çalışırken, bir yandan da Paris'ten talimat beklediler. Arap milliyetçileri ile boğuşan Fransa'nın bir başka büyük kaygısı Suriye'deki milliyetçilerle Türk milliyetçilerin ittifakına engel olmaktı. Bu arada İngilizlerle anlaşan Fransızlar harekete geçerek Faysal'ın başındaki güçleri Maysalun Savaşı'nda yenilgiye uğratarak Haşimi'leri Suriye'den attı. 26 Temmuz 1920'de Şam'ı işgal ettiler. Fransa başbakanı Suriye'nin bundan böyle "Fransa'nın olduğunu" gururla ilan ediyordu; "bütünüyle ve sonsuza dek"⁴⁹

1920'de Taşnak Ermenistanının yani Kafkas Seddi'nin yıkılması Fransızların Kilikya'daki Ermeni tasavvurlarını çökertti. Fransa Kilikya'daki varlığını sürdürmenin yolunu bulamadı. Fransa'nın 80.000 kişilik işgal ordusu ülkenin kaynaklarını tüketiyordu. Dahası, milliyetçi Türklerle iç içe geçen bölgenin yönetilmesi zordu. Başbakan Briand, tecrübeli diplomat Franklin Bouillon'u Ankara'ya yolladı.

1921 yılını gelişmeleri gözleyerek geçiren Fransa hükümeti, Sakarya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından Ankara hükümetini tanıdı. İtilaf Cephesi çatırdamış, Anadolu cephesi güçlenmişti. 1921 Ankara Anlaşması ile mevcut Türkiye-Suriye sınırı oluştu.

"Büyük Ermenistan" Tasarımının Fransız planındaki yeri

İngilizlerle Fransızların kağıt üzerinde kolayca paylaştıkları Ortadoğu

⁴⁷ Y. Güçlü, **age**, s. 132

⁴⁸ Tachjian Vahé, **age**, s. 143

⁴⁹ D.Fromkin, Barışa Son Vere n Barış, s. 364

topraklarında büyük güçlüklerle karşılaşmaları, bölgeye dışardan gelen, yerli halka ters düşen yabancı karakterlerini açıkça ortaya koyuyor. Her iki güç özellikle Fransızlar bölgeye nüfus etmede Ermenilere güvenmişlerdi.

İki büyük devletin de Ermenileri kullanma niyeti açıktı. Peki Çukurova'nın bu planlardaki yeri neydi?

Savaş öncesinde ve sonrasında Ermenilerin uluslararası alanda sözcülüğünü yapan Bogos Nubar 12 Kasım 1914'de Kahire'de İngiliz Yüksek Komiseri ile yaptığı görüşmede Ermenistan'dan söz ederken Kilikya'nın Ermenistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu öne sürüyordu.⁵⁰

Ermenilerin Batılı güçlerin desteğini almak için yürüttüğü propagandanın abartılı, aldatıcı olduğu zaman içinde ortaya çıktı. Ermeni temsilcilerin Versay Konferansı'na sundukları "denizden denize" yani Trabzon Limanından İskenderun Limanına kadar uzanan, 4.5 milyon nüfuslu 200.000 km² lik harita Küçük Asya'nın yaklaşık % 40'ını kapsıyordu. Ermeni nüfusu Kafkasya'da irili ufaklı ceplere, küçük yerleşim birimlerine dağılmıştı, Çukurova'daki Ermeni nüfusu ise çok daha azdı. Anadolu'da dağınık yaşayan Ermeniler ülkenin hiçbir yerde çoğunlukta olmadıkları gibi Çukurova'da iyice azınlıkta idiler. Büyük çoğunluğu günlük yaşamda Türkçe konuşan Çukurova Ermenileri Kuzeydoğuda yaşayan Ermenilerle uyum içinde değillerdi. Kuzeydoğuda kırsal alanlarda yaşayan Ermenilerden farklı olarak Mersin ve Adana'nın Ermeni halkı kentli, eğitilmiş bir nüfustu. Kuzeydoğu Anadolu'daki Çukurova'daki Ermenilerin arasındaki tek ortak yön, dinsel bağlardı.⁵¹ Ermeni askerlerine Çukurova'da jandarmalık görevinin verilmesinin yerli halk üzerinde çok olumsuz, ürkütücü etkiler yarattığını, bu aşırılıkların ters teperek Ermeni toplumuna zarar verdiğini Ermeni dostu tarihçiler de itiraf ediyor.⁵²

Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimi

Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye'de bir manda yönetimi kuran Fransa'nın bu ülkedeki varlığı barış ve huzur getirmedi tersine sürekli yeni sorunlara yol açtı.

⁵⁰ Yücel Güçlü, Armenians and the Allies in Cilicia, The Univ. Of Utah Press, s. 69

⁵¹ Yücel Güçlü, age, s. 111

⁵² Yücel Güçlü, age, s.111

Etnik ve dinsel farklılıklara karşın Suriye hem Hristiyan hem de Müslüman Arapların vatanıydı, başka bir gücün hakimiyetine boyun eğmediler. Yerel ayaklanmalar patlak verince Fransa hakimiyetini sürdürmek için hem dev bir Fransız Ordusunu seferber etti hem de ülkeyi küçük parçalar böldü, din ve azınlık faklarını öne çıkardı. Bu, bilinçli bir “böl ve yönet” politikasıydı.⁵³ Küçük Suriye beş ayrı eyalete bölündü. Deniz kıyısında nüfusun çoğunluğunu Maruni Hristiyanların oluşturduğu Lübnan devleti kuruldu. Suriye Araplarına karşı üstünlük sağlamaları için Fransızlar onlara özel statüler tanıdı. Lübnan’ın kuzeyinde deniz kıyısında Aleviler adı verilen kimi müslümanların yaşadığı bir başka eyalet yaratıldı. Bir küçük parça daha kopartıldı. Dürzilerin yaşadığı Cebel el Dürüz eyaleti yaratıldı. Daha kuzeyde üçüncü bir eyalet, yani İskenderun kuruldu. Suriye en verimli bölgelerinden yoksun bırakıldı, daha kötüsü denizden tümüyle kopartıldı.⁵⁴ Dikkat çekici olan, Fransa’nın Ermenileri korumak için aldığı birçok önleme rağmen, bir Ermenistan bölgesi tasarının söz konusu olmamasıdır. Bu ise Suriye’ye tehciye yollanan Ermenilerin belli bir bölgede yoğunlaşmamış oluşu ile açıklanabilir.

Benzer şeyler Kürtler için de söylenebilir. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasının ardından, milli mücadeleye karşı çıkan Kürt Teali Cemiyeti’ne mensup Kürt unsurların çoğu Suriye’ye kaçtı.⁵⁵ Lozan Anlaşması’ndan dört yıl sonra, İngiltere ile Fransa Hoybun Kürtleri ile Taşnak Ermenilerini masaya oturtup onlar yeni anlaşmalar imzalattılar. Bu yeni anlaşma ile Taşnak Ermenileri ve Hoybun Kürtçüleri, çiçeği burnundaki Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı savaşı sürdüreceklarını açıkladılar.⁵⁶ Başbakan İnönü 4 Mart 1929’da TBMM’nde yaptığı konuşmada Türkiye’ye yönelik yıkıcı propagandaların yurtdışından geldiğine dikkati çekiyor, Suriye’nin adını veriyordu. İnönü bu konuşmasında bu gurupların Büyük Ermenistan ve Kürdistan Birliği kurmak için çalıştıklarını, birçok devlete başvurduklarını belirtiyordu.⁵⁷

Birçok Kürt liderinin sığınmasına ve Suriye’nin kuzeyinde mevcut Kürt kasabalarına (Kamışlı, Kobani - Ayn El Arab, Afrin vb.) Fransız Sömürge Yönetimi bile ayrı bir Kürdistan bölgesi yaratmaya kalkışmadı. Suriye’deki Kürtler Araplarla ve yer yer Türklerle yerel yerleşimlerde birlikte yaşamayı sürdürürken, bir bölümü de sanayinin ve ticaretin daha gelişkin olduğu Halep,

⁵³ J.Nehru, Batı Asya Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1915, s.94

⁵⁴ Nehru, age, s. 96

⁵⁵ Bilal Şimşir, Kürtçülük II, Bilgi Yayınevi, s. 74

⁵⁶ Bilal Şimşir, age, s. 75

⁵⁷ İnönü, TBMM Konuşmaları, 1920-1973, I. Cilt., Aktaran Bilal Şimşir, *Kürtçülük*, sa. 81

Hama, Humus, Lazkiye, Şam vb. göç ederek buralarda Araplarla birlikte yaşadılar.

Fransa'nın büyük başarısızlıklarla dolu Suriye politikası, büyük kargaşalara yol açarken, milli direnişin tohumlarını yeşertti. 1922'de kaleme aldığı makalede Suriye'deki Fransız politikasını “şaşzaman”, “akılsız” sıfatları ile niteleyen İngiliz tarihçi Toynbee⁵⁸ 1929'da yaptığı ziyaret sonrasında Suriye'yi “hüzünlü bir ülke” olarak niteledi.

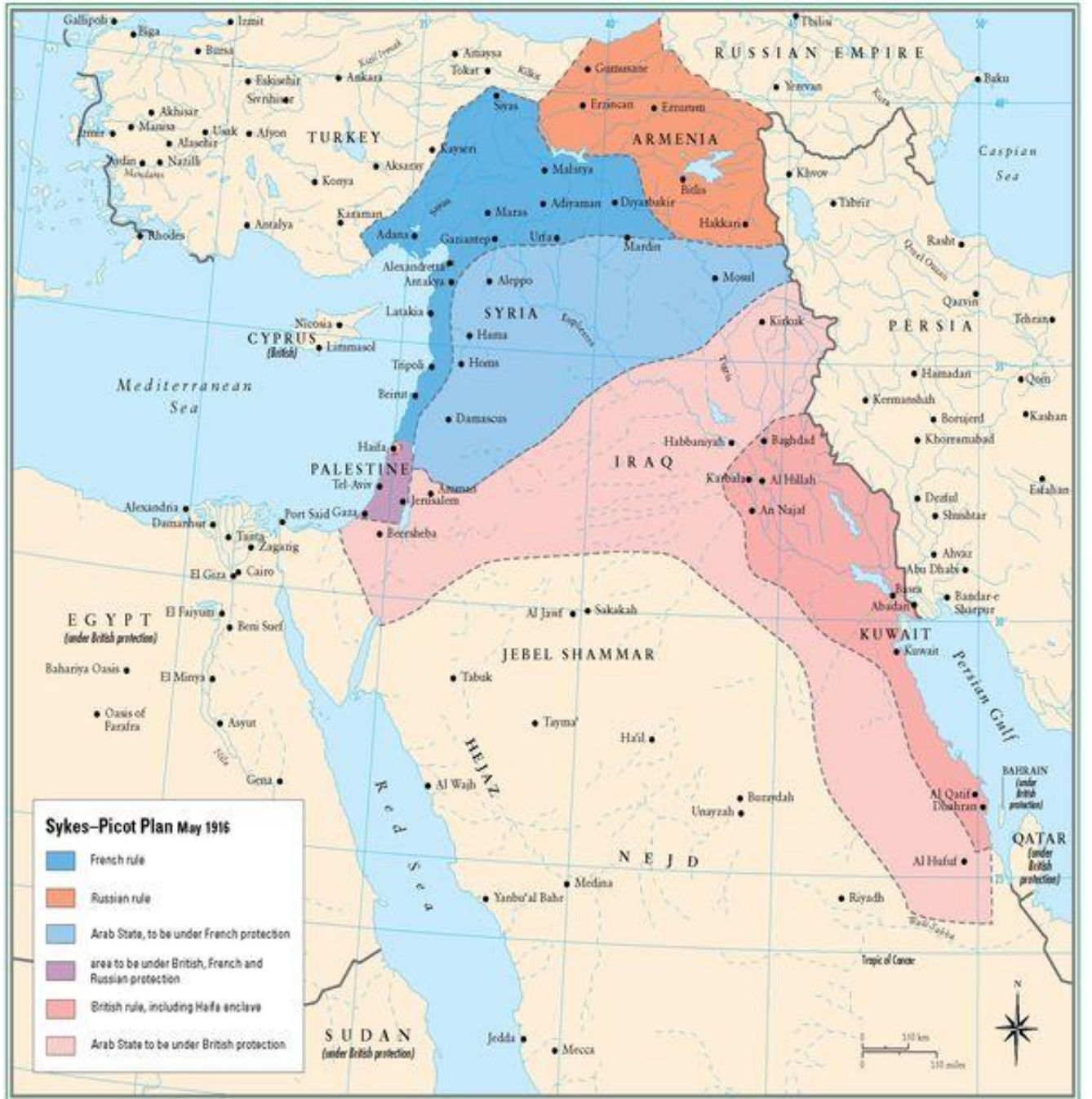
IV. Sonuç

Sykes-Picot'nun 100. yılında geri dönüp bakılınca Fransız emelleri ve Ermeni hayalleri açısından apaçık görülenler şunlardır:

- İngiltere-Fransa ikilisi ele geçirdikleri Ortadoğu'ya yeni bir çehre vermeye çalıştılar. Haritayı yeniden çizdiler ama bu harita bölgeye barış değil savaş, huzur değil, kan ve gözyaşı getirdi, kargaşa yarattı. .
- Türk Devleti Ortadoğu'dan kopartıldı ama Anadolu Devrimi Türklerin kaderine el koyarak Araplara ve öteki mazlumlara örnek oldu.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin Hatay'ı ilhak etmesi, İngiliz-Fransızların Doğu Akdeniz ve İskenderun limanı üzerindeki emellerini sonlandırdı.
- Çukurova'daki Ermenilerin bir bölümü bölgede Fransız himayesinde “özerk bir Ermenistan” kurmayı ya da bu bölgedeki Ermeni gücünün Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni devletine komşu olmasını düşlediler. Çukurova'daki Türk direnişi hem Fransızların hesaplarını hem de Ermenilerin hayallerini yıktı.
- Çukurova'da 1920'nin başında başlayan direniş milli mücadelenin ilk adımlarıdır.
- Büyük bir milli direnişle karşılaşan Fransa, 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını tanıdı.
- Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da ektiği fesat tohumları günümüzde süren kanlı çatışmalara nedenlerini oluşturdu.

S y k e s-P i c o t'da Fransa'ya bırakılan Suriye ve Kilikya

⁵⁸ Elie Kedourie, The Chatham House Verion and other Middle East Studies, Nicholson Londra, s.379

Kaynakça

Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 18. Baskı, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014

ATABE, 5. , 6. ciltler, Kaynak Yayınları, İstanbul

- Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 10. Baskı, T. İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 1994
- Rene Albrecht-Carre, *A Diplomatic History of Europe since Vienna Congress*, Methuan & CO LTD-London, p. 220
- David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, Epsilon**,
- Arthur Goldshmidt Jr- Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul 2011
- İskender Gökalp François Georgeon, *Kemalizm ve İslam Dünyası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007
- Yücel Güçlü, *Armenians and the Allies in Cilicia, 1914-1923*, Univ. Of Utah Press,
- Hasan Kayalı, **Jön Türkler, Araplar**, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 1998
- Elie Kedourie, *The Chatham House Version and other Middle East Studies*, Weidenfeld and Nicholson, Londra, s. 379
- İsmail Köse, *İsmail Köse, İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, s.28,
- Henry Laurens, **Comment l'Empire Ottoman fut Depece**, Le Monde Diplomatique, Mai 2003,
- Andrew Mango, *Atatürk*, Sabah Kitapları, İstanbul 1999
- J. Nehru, **Batı Asya Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015
- Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1991,
- İsmail ŞAHİN, Cemile ŞAHİN, İsmail ŞÜKÜR, **Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu, Sykes-Picot Anlaşması**, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Number: 38, p. 241-262, Autumn II 2015,
- Orhan Koloğlu, **Bedevi, Lawrence, Arap, Türk**, Arba Yayınları, İstanbul 1993
- Bernard . Lewis, *Arabs in History*, Harper and Row, New York, ss. 172
- Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Arkadaş, 8.Baskı, Ankara, 2011
- Vincent Cloarec – Henry Laurens, **Le Moyen-Orient au 20. Siecle**, Armand Colin
- İslam Ansiklopedisi, *Sykes–Picot Anlaşması* maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.38,, İstanbul 2010
- Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Bilal Şimşir, *Kürtçülük*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2011
- Tachjian Vahé, *La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie. Aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak (1919-1933)*, Editions Karthala, Paris,2004,
- A. Hurşit Tolon, *Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Gide n Yol*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007
- Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, 2. Kitap, s. 62
- Zübeyde Yalın Öktem (ed), *Atatürk İlkeleri ve Inkılap Tarihi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2010

